

ÉLŐNYELV

„Tudom, hogy bolgár vagyok, de magyarnak érzem magam.”

A székelykevei bolgárok kétnyelvűsége és nyelvcsereje*

1. rész

1. Bevezető. A tanulmány a magyarul beszélő székelykevei (Skorenovac) bolgárok anyanyelvhasználatát, kétnyelvűségét és nyelvcserejét narratívái alapján vizsgálja, miközben számba veszi azokat a társadalmi tényezőket, amelyek mozgatórugói a településen zajló nyelvi változásoknak. A Belgrádtól mindössze 50 km-re fekvő, alig 140 éves település története bukovinai székelyek, szegedi kirajzású magyarok, bánáti bolgárok és svábok idetelepítésével kezdődött. Jórészt az ő leszármazottaik élnek ma is a településen a svábok kivételével, akiket a második világháborút követően kitelepítettek, helyükre szerb telepesek érkeztek, ezek egy része viszont nem maradt huzamosabb ideig a faluban. Dolgozatomban bemutatom a bánáti bolgárok nyelvhasználatának és kétnyelvűségének történeti hátterét, majd a székelykevei bolgár nyelvközösség néhány tagjának metanyelvi narratívái mentén vizsgálom meg azokat a társadalmi-nyelvi tényezőket, amelyek a nyelvcsere irányába tolták a bolgár–magyar kétnyelvűséget. Jelentős szerepet kap ebben a folyamatban az iskola nyelve, a bánáti bolgár nyelv kodifikálásának hiánya és még néhány más olyan társadalmi mozzanat, amely a korabeli Jugoszlávia jellegzetességeként értékelhető. Végezetül betekintést nyújtok azokba az egyéni erőfeszítésekbe és nyelvi attitűdökbe, amelyek a bolgár nyelvi vitalitás megerősítésére, hanyatlásának visszafordítására irányulnak.

2. Történeti háttér. A katolikus bolgárok két hullámban vándoroltak északabbra, először az 1700-as évek legelején a Csiprovác (Chiprovtsi) környéki, javarészt iparosok és kereskedők alkotta bolgár népcsoport Dévára és Alvincra (Vințu de Jos) települt, majd 1726-ban és 1730-ban hozzájuk csatlakozott – a Duna alsó folyása menti településekről – a jórészt földműveléssel foglalkozó paultyánok csoportja (KARABENCHEVA 2009: 58). Vándorlásuk során Rékason (Recaș) telepedtek le ideiglenesen, itt várták meg, amíg az osztrák hatóságok az új lakhelyüket kijelölték (VASIĆ 2016: 21). 1753 és 1777 között újabb hullámban költöztek Nikápoly (Nikopol) és Szvistov (Sviștov) környéki paultyán bolgárok Bánátba, a mai Románia területén levő Lovrinba, majd a mai Szerbia területén fekvő Écskára (Ečka). A legtöbb helyen a szerb munkaerőt váltották fel az uradalmi gazdaságokban (VASIĆ 2016: 22).

A 17. századi Bulgáriában, a katolicizmus felvételét követően a katolikus bolgár közösségek írásbelisége a horvát nyelv mintájára a latin ábécén alapulva jött létre, ennek egyik színtere a horvát nyelven működő, szerzetesek által fenntartott katolikus iskola volt (VASIĆ 2016: 20; NOMACHI 2016: 399). A Bánátban történt letelepedést követően a bánáti bolgárok írásbeliségét elsősorban a vallásos szövegek kiadása, terjesztése és használata

* A tanulmány létrejöttét az MTA Domus 1946/ 15 /2021/HTMT jelzetű pályázata támogatta.

jelentette. Kulturális központjuk a mai Románia területén fekvő, a török támadásokat követően elnéptelenedett Vinga volt, amelyet 1741-ben telepítenek újra bánáti bolgárokkal, többségében Csiprovácból érkező iskolázottabb, előkelőbb, katolikus, de nem paultyán bolgárokkal (NOMACHI 2014: 398; VASIĆ 2016: 20–22). A földműveléssel foglalkozó paultyán bolgárok nagyrészt szétszórva telepedtek le Bánát különböző településein.

A bánáti bolgárok száma a Bánátban történő letelepedéstől kezdve, amikor 1771-ben 4600 főt számoltak, megnövekedett, 1841-re 12.000 bolgár élt már Bánátban. A bolgár lakosok a jobb megélhetés reményében újabb vidékekre, Dél- és Nyugat-Bánátba vándoroltak. Itt a korábbiaktól eltérően, különböző etnikumokkal kerültek közösségekbe, ahol már nem alkottak erős többséget. A 19. század végén ezekben a közösségekben jellemző volt a magyar nyelv magas presztízse, a közös vallás pedig csak segítette a magyar nyelv irányába történő asszimilációt. A horvát nyelvű iskolákat 1867-ben zárták be Bánátban (NOMACHI 2016: 401), maradtak a magyar iskolák. A magyar nyelven működő egyház részéről közeledés történik a bolgárok felé, ennek fontos példája BEREZCZ IMRE 1851-ből származó, paultyán nyelvű munkája, a Manachija kathekismus za katolicsanske paulichane (Rövid katekizmus a katolikus paultyánok részére), amely a paultyán írott nyelv alapjának számít (NOMACHI 2014: 402).

NJAGULOV véleménye szerint a bánáti bolgárok etnikai megmaradását a Habsburg Monarchiában egyebek között Bánát magas kulturális és gazdasági fejlettsége tette lehetővé, ugyanakkor az etnikumok közötti tolerancia is hozzájárult mindehez. A „bolgár anyországtól való régen történt elszakadás, katolikus hitük és a sajátos kultúrájuk – melyre az együttélő nemzetiségek is hatással voltak, és az önálló írott nyelv kialakulásához vezetett –, a bánáti bolgárokat [...] különálló etnikai kisebbség csoportjába sorolja” – írja NJAGULOV, majd hangsúlyozza, hogy ezt a különállást kiemeli a ma használatos „paultyán” vagy „paultyán bolgár” önmegnevezés is, amelynek fennmaradását a katolicizmusra történő utalása okán az egyház is támogatta az évszázadok során (NJAGULOV 2009: 43). A 20. század elején a bánáti bolgárok megmaradását nehezítette, hogy katolikus kisebbségként ortodox környezetbe kerültek Romániában és Jugoszláviában egyaránt (KARABENCHEVA 2009: 80). A bolgárok kétnyelvűségét vallási migrációjuk váltotta ki, s ez a migráció közel 200 évig tartott, esetenként egy-egy család vagy kisebb-nagyobb közösség élete során is többször kényszerült költözésre és ideiglenes letelepedésre. A Bulgáriából elvándorolt katolikus bolgárok 20. századi bolgár nyelve – amelyet a szerbiai bánáti bolgárok *palyán*-nak vagy *bánáti bolgár*-nak neveznek – a távoli elszakadás, a különböző nyelvi hatások és nem utolsósorban a bolgár nyelvjárási gyökerek eredményeképpen nem azonos a mai bolgár nyelvvel.

A bánáti bolgárok Al-Dunára történő (tovább)telepítése Óbesenyőről (Dudeştii Vechi) és Szőlősudvarnokról (Banatski Dušanovac) 1869-ben kezdődött, amikor a Duna árterületén, Bresztovától délre létrehozták Gyurgyevót, hogy bolgár, magyar és német telepésekkel népesítsék be, azzal a feltétellel, hogy néhány éven belül gátat építenek és erdőt telepítenek a térségben. Alig egy évtizeddel később azonban a Duna kiöntött, és az addig elkészült gátat ledöntötte, így a lakosok áttelepültek Székelykevére, amelyet számukra hoztak létre 1884-ben (GALAMBOS 2001: 31). Időközben, 1883-ban bukovinai székelyeket is telepítettek Gyurgyevóra, majd – már a bolgárokkal és németekkel együtt – Székelykevére, illetve Sándoregyházára (Ivanovo). SZABADKA GYULA 1936-os könyvében Székelykeve lakosainak nemzetiségi megoszlását a következőképpen adatozza: 3571 magyar, 448 bolgár, 316 német és 29 szerb élt a faluban (1936: 10).

3. Módszer. Kutatócsoportunkkal 2018 és 2020 szeptembere között több alkalommal összesen 20 napot töltöttünk Székelykevéen.¹ Ez idő alatt 15 bolgár származású adatközlővel beszélgettem személyesen, legtöbbször két alkalommal, a házaspárokkal közös beszélgetéseket folytattam. Ezekből a beszélgetésekből 16 órányi hanganyag jött létre, amelyben egy-egy interjú időtartama 25 és 70 perc között mozog. A magyar nyelvű hanganyag lejegyzése² a magyar nyelv helyesírási szabályai alapján történt azzal, hogy a hangzó anyag legfőbb sajátosságait igyekeztem visszaadni, a lejegyzés a szupraszegmentális tényezőkre nem tért ki, mivel ezek vizsgálata nem tartozik a kutatási célok közé. A tanulmány résztvevő megfigyelésen alapuló terepkutatás révén megvalósuló kvalitatív módszer alkalmazásával készült, alapját az aránylag kisszámú adatközlőtől nyert egyéni narratívák képezik (vö. LETENYEI – NAGY 2007: 35–36). A kutatás folyamán természetesen magyar adatközlőkkel is készítettem interjúkat, enélkül a település társadalmi rétegződésére nehezen kaphattam volna rálátást. A beszélgetések kezdetén engedélyt kértem a diktáfon használatára, esetenként kiegészítő telefonos, illetve internetkapcsolat révén történő adategyeztetésre, valamint pontosításra is lehetőség nyílt. Az adatközlők elérése hólabdamódszerrel történt, továbbá a faluban járva ismerkedtem meg a kispadon ülő falubeliekkel, majd vissza-visszajártam beszélgetni. Az interjúalanyokat a környezetük bolgárnak azonosítja, ezt minden esetben ők maguk is megerősítették (l. még LAIHONEN 2011: 20–21).

1. táblázat

Az adatközlők életkor és nem szerinti megoszlása

Életkor (a legutóbbi beszélgetés idején)	Adatközlők kódja és nemi megoszlása	
	Nők	Férfiak
80 felett	A1 A3 A5 A7 A9	A2 A4 A6 A8
71–80	B1 B3	B2
61–70	C1 C3	C2

Az adatgyűjtés a nyelvi életrajzra vonatkozó félstrukturált interjúk révén történt. A félstrukturált interjúk jellemzője az előkészületi szakaszban vázaltszerűen meghatározott tematikai egységeknek az interjú folyamán történő átalakíthatósága és sorrendiségének rugalmas kezelése, illetve a beszélgetés folyamán felmerülő kérdések és témák iránti nyitottság. A főbb tematikai egységek témánk esetében érintik a bolgár nyelv vernakuláris nyelvi szerepét, a kódváltások társadalmi közegét, a bolgár nyelvhasználat színtereinek változását, valamint a bolgár nyelv továbbörökítésének körülményeit. NEKVAPIL (2003: 68–69) szerint a nyelvi életrajzokból nyert adatokat fenntartásokkal kell kezelni annak

¹ A Verbi Nyelvi Kutatóműhely keretein belül működő AI-Duna Műhely tagjai folytatnak nyelvi-etnográfiai kutatásokat Székelykevéen. A csoportban néprajzkutatók, nyelvész, művelődéstörténész, pedagógus, illetve egyetemi hallgatók működnek együtt. A kutatásokat az MTA Domus támogatja.

² A magyar fonéma-rendszer mellett alkalmazom az *ē*-t és az *ā*-t, amelyek kiesett mássalhangzó előtti magánhangzónyúlás eredményeiként létrejött hosszú magánhangzókat jelölnek. A lejegyzésben alkalmazott rövidítések és jelek: Tm – terepmunkás; (...) – a lejegyzett szövegből kihagyott rész; (szöveg) – tartalmi kiegészítés a szöveg itt nem közölt részleteinek alapján a lejegyző részéről; _ – szintagma vagy megkezdett szó félbehagyása; [] – szerb vagy bolgár nyelvű szövegrész magyar fordítása; * – a szövegből kiemelt tulajdonnév helye.

ellenére, hogy általuk minden esetben hasznos információkhoz juthatunk. Alkalmasak lehetnek arra, hogy megtudjuk, hogyan történtek az adott események, amelyekről az adatközlő beszél. Bár nem tudjuk, hogy valóban így történtek-e a dolgok, arról azonban már elég biztos ismereteket szerezhetünk, hogy hogyan tapasztalta meg a beszélő a szóban forgó eseményeket, jelenségeket, biztos adatokat azonban leginkább arra vonatkozóan szerezhetünk, hogy mindezt az adatközlő milyen módon közli.

A kutatás középpontjában a székelykevei bolgárok nyelvhasználatának vizsgálata áll, a bolgár adatközlők metanyelvi narratíváinak kontextusában vizsgálom azt a nyelvi és társadalmi folyamatot, amely alakította és alakítja a székelykevei bolgárok saját nyelvhasználatukhoz való attitűdjét és paultyán nyelvi identitását. A narratívák egyrészt információt nyújtanak az adott etnikai közösség metanyelvi megnyilatkozásairól, másrészt a narratívákban megfogalmazott állítások, vélekedések maguk is befolyásolják a környezet nyelvhasználatról szóló diskurzusát. A vizsgált kisszámú közösség esetében a te-repmunka folyamán létrejött narratívák mentén történő kvalitatív vizsgálat közelíti meg leginkább a narratívák mögött álló közösség nyelvhasználati gyakorlatait és vélekedéseit, illetve mindazoknak a nyelvi-társadalmi mozgatórugóknak a felfedését, amelyek hozzájárultak a paultyán nyelv tereinek teljes beszűküléséhez. A bánáti bolgárokkal kapcsolatos szerb nyelvű terminushasználatot a *palčenski jezik* és *palčeni* kifejezések jellemzik (NIKOLIN szerk. 2008), ennek nyomán pedig a vajdasági magyar élőnyelvben a *paultyán* kifejezés lingvonimaként és etnonimaként egyaránt használatban van. A magyar köznyelvben és szaknyelvben előforduló *paultyán bolgár* (NJAGULOV 2009; VASILČIN 2005) helyett a *paultyán bolgár* vagy önmagában a *paultyán* önmegnevezés terjedt el a magyarul beszélő bolgárok körében.

4. A székelykevei bolgárok kétnyelvűsége. A legutóbbi 2011-es népszámlálás adatai szerint Székelykevének 2354 lakosa volt, mára hozzávetőleg csupán 1200-an élnek a településen, ugyanis erőteljesen felgyorsult a külföldre költözés folyamata. A bolgár nemzetiségi arányára vonatkozóan nincsen hivatalos adatunk, a 2011-es összeírás adatai a nemzetiségi összetétel tekintetében kizárólag nagyobb területi lebontásban hozzáférhetőek. Székelykeve Kevevéra (Kovin) községhez tartozik, a 2011-es népszámlálás adatai szerint a községben 121 fő – 65%-uk 65–84 év közötti – vallja magát bolgár nemzetiségűnek, közülük 89 lakos a Kevevérán kívüli településeken él (RZS1. 2012), minden bizonnyal Székelykevéen, hiszen az idetartozó kilenc település közül Székelykeve az egyetlen, ahol jelentős számban élnek bolgárok. Kevevéra község összlakossága közül 32 vallja anyanyelvének a bolgárt (RZS2. 2013). A népszámlálás keresztábláinak adataiból az is megállapítható, hogy Szerbiában 91 bolgár nemzetiségű egyén tartja anyanyelvének a magyart (RZS1. 2012), ebben az esetben kizárólag a bánáti bolgárokról – nem pedig a délkelet szerbiai bolgárokról – lehet szó, ami viszont nagyfokú kétnyelvűségre, sőt nyelvcsere-re utal a vizsgált etnikum tekintetében.

A bánáti bolgár kisebbség, vagy más megközelítésben a szerbiai katolikus bolgárság, a rejtett kisebbségek csoportjába tartozik. SIKIMIC (2008: 22) rámutat arra, hogy a bánáti bolgárság a többségi társadalommal szemben nem támaszt semmiféle igényt etnikumának fennmaradását illetően, intellektuális és politikai képviselőjük nincs, összetartozásuk alapja a nyelv, a vallás és a szokásrend, sőt a közösség fennmaradását mindeddig a helyi hagyományok ápolása tette lehetővé.

A székelykeveiek közössége napjainkban – néhány nemrég odatelepült szerb kivételével – kétnyelvű közösség, ahol magyarul és szerbül is jól beszélnek az ott élők. Viszont a bolgárok bolgár nyelvtudása, nyelvhasználata már kérdéseket vet fel, hiszen nem mondható el, hogy a mindennapi élet során rendszeresen használja minden bolgár anyanyelvű, bolgárul értő a bolgár nyelvet. A bolgár anyanyelvűek között számosan vannak olyanok, akik már nem gyakorolják a bolgár nyelvet. A bánáti bolgár nyelv használatának tere szinte mindig is a család volt. Az életmódbeli változások már nem tették lehetővé az elsősorban szűk beszélőközösségekben, informális nyelvhasználati színtereken használt nyelv fennmaradását a nemzedékek és családok minden rétegében.

SKUTNABB-KANGAS (1996: 9) négy kritériumot határozott meg az anyanyelv definiálására, ezek közül mindössze kettő teljesül a székelykevei bolgárok esetében: a paultyán az elsőként megtanult nyelvük, továbbá önmagukat, illetve őket mások paultyánként határozzák meg. A másik két feltétel, amely a nyelvi kompetenciára és a nyelvhasználat gyakoriságára vonatkozik, a paultyánoknál nem teljesül, ugyanakkor a mellettük – a tágabb környezetet tekintve – kisebbségként élő magyarok esetében SKUTNABB-KANGAS említett feltételei közül nagyrészt mind megvalósul. Székelykeven az ott élő két kisebbség közül az egyik nagymértékben asszimilálódott a másikhoz. A magyar nyelv dominanciája a településen nem csupán beszélőinek nagyobb száma miatt alakult ki, hanem leginkább a két nyelv beszélői közötti aszimmetrikus nyelvviszerrelt magyarázható. A magyar nyelv ismerete már a település létrejöttékor, a két népcsoport odatelepedésekor is hagyományosan jellemezte a bolgár közösséget. VASIĆ (2016: 141) nagyzerzsébetlaci bolgár adatközlőjének vallomása jól példázza ezt a helyzetet, amikor arról beszél, hogy a faluban működő szlovák és magyar nyelvű tagozatok közül – szerb nyelven nem indítottak tagozatot az iskolában – miért választotta a 60-as években a magyart, annak ellenére, hogy – ahogyan érvelésében hangsúlyozza az adatközlő – az még csak rokoni viszonyban sincsen a bolgárral. Indoklása szerint a választás azért esett a magyarra, mert magyarul általában mindenki tud a faluban, ő is megtanulta kis korában a nyelvet a szomszédoktól és az utcán játszó gyerekektől. Tehát általános jelenség volt a térségben, hogy a bánáti bolgárok tudtak magyarul.

A székelykevei bolgárok anyanyelvükre vonatkozó reflexiója folyamatos kritikával párosul: „Nem tud itt már tíz ember se bolgárú” – mondják. Összevetve más szerbiai kisebbségi nyelvekkel, kétnyelvű közösségekkel, a bánáti bolgárok nyelvi helyzete abban különbözik jelentősen például a vajdasági magyarokétól, hogy – eltekintve a számbeli különbségektől – az itt élő magyarok szomszédságában megtalálható az anyaország, azaz karnyújtásnyira egy magyar nyelvű társadalom működik, amelynek nyelvi eszközei elérhetőek. Ez a tényező a politikai-társadalmi viszonyokkal együttvéve nyelvi-kulturális impulzust jelent a nyelvi megmaradást illetően, azonban a bánáti bolgárok rendelkezésére nem áll ilyen nyelvi infúziós hatással bíró társadalmi-nyelvi erőforrás. Míg a magyar, horvát, román médiatermékek, melyek jelentősen hozzájárulnak a nyelvi vitalitás fenntartásához, hozzáférhetőek a vajdasági kisebbségek számára, addig mindez a bánáti bolgárok számára nem elérhető. Vallomásaik szerint a mai bolgár nyelv számukra nem érthető, vagy csak igen kis mértékben.

A bánáti bolgárok kulturális központjának mind a mai napig a romániai közösség számít, a paultyán kodifikációjának romániai folyamata eltér a bulgáriai bolgár irodalmi nyelv kodifikációjától, más nyelvváltozatra irányul, a vingai nyelvjárás szolgált a folyamat alapjául (NOMACHI 2016: 398). Arról, hogy külön nyelvről vagy a bolgár egy nyelvjárásáról,

nyelvváltozatról van-e szó, viták folynak, azonban egy ilyen döntésnek inkább politikai vetülete lehet, mintsem nyelvi. A 19. században a bánáti bolgárok egy része visszaköltözött Bulgáriába, ekkor nyelvváltozatukban olyan archaikus elemeket, fordulatokat figyeltek meg, amelyek addigra már eltűntek a bolgár köznyelvből, emellett német, magyar, szerb és román elemek kerültek a nyelvbe (VALCHEVA 2019: 1671; vö. NEDELICHEV 2006). A paultyán nyelvet beszélő katolikus bolgár kisebbség írásbeliségének széles körben való kialakulását és fenntartását, s ezzel együtt a nyelv fennmaradását belső és külső tényezők akadályozták. Belső, bolgár nyelvi, nyelvtervezési tényező, hogy nem fogadták el a paultyán kisebbségi nyelv és etnikai csoport létezését. Amikor alkalom adódott a jugoszláviai bolgár kisebbséggel való kulturális kapcsolat kialakítására és fenntartására, akkor azzal, hogy a sztenderd bolgár nyelvi ideológia került előtérbe, a paultyánok leszakadását segítették elő. Bulgária számára a cél nem a paultyán nyelvnek mint kisebbségi nyelvnek, illetve nyelvváltozatnak a fenntartása, hanem annak a bolgár köznyelvhez való viszonyítása és alakítása volt. Ilyen módon – a sztenderd bolgár lehetséges számonkérésével – ez az etnikum kétszeresen stigmatizált helyzetbe került (GAL 2018: 64). Szerbia évtizedek óta, a mai napig elismeri a területén élő bolgár kisebbséget, azonban a számukra készült oktatási csomag a bolgár–szerb határ mentén élő, egészen más történeti és nyelvi háttérű bolgár kisebbségre fókuszálva a bolgár nyelv sztenderd változatát tartja elsajátítandónak. A közigazgatás és a kisebbségpolitika egyik szintjén sem különböztetik meg a bánáti bolgárokat a bolgár–szerb határ mentén élő bolgóktól, ezáltal a paultyán nyelv informális nyelvhasználati szintjén maradt. A bánáti bolgárok identitásának alapvető eleme a katolikus vallás, illetve a hozzá szorosan kötődő latin betűs írás – amelyet horvát ferencesek terjesztettek el még Bulgáriában. A vándorlások során fontos megkülönböztető elem, a nemzeti identitás megtartásának feltétele volt a latin betűs írásmód és a katolicizmus fel nem adása az ortodox környezetben. Ebben a jugoszláv kétpólusú világban, ahol a cirill betűs írásmód a pravoszlavizmussal, ezáltal pedig a szerbséggel azonosítható, a latin betűs pedig a katolicizmussal fonódott össze, az írásmód erős szimbolikája a társadalom egészére rávetült (BUGARSKI 1995: 126). A szerbséghez történő teljes asszimilálódás egyik kizáró tényezője a katolikus vallásgyakorlás, amely Szerbiában elsősorban horvát nyelven érhető el, valamint magyar nyelven is. Mindemellett a szerbek pravoszlavizmusa nem csupán felekezeti identitás, hanem egybeforr a nemzeti identitással is, aki tehát a szerbséghez asszimilálódik, annak a szerb ortodox egyházhoz történő csatlakozással lehet teljes az asszimilációja. BORBÉLY ANNA (2014: 45) rámutat, hogy „a többségi és a kisebbségi felekezeti különbözőség hiánya a nyelvcsereét szolgálja” több esetben is, ezt támasztja alá a bánáti bolgárok példája is, akik számára a felekezeti identitás a legfontosabb identitáselem, ezzel összefüggésben pedig a magyarság irányába történő asszimilációjuk egyik meghatározó indítóoka az azonos felekezethez tartozás. A székelykevei bolgárok esetében a nyelvcsereét úgy is körülírhatjuk, hogy a korábbi két- vagy többnyelvűséget (bolgár–magyar–szerb) egy kétnyelvű állapot (magyar–szerb) váltja fel (vö. BARTHA 2014: 18). A nyelvcsere folyamatára vonatkozó, LEWIS és SIMONS által kidolgozott 13 szintes EGIDS skála alapján (FAZAKAS 2014: 158) a székelykevei bolgárok anyanyelvét, a paultyánt a majdnem kihalt, s ezzel együtt a kritikusan veszelyeztetett kategóriába kell sorolnunk, a besorolás alapjául szolgáló leírás pedig a következő: a fennmaradó beszélők a nagyszülők generációjához tartoznak, vagy még annál is idősebbek, és kevés lehetőségük van használni a nyelvet.

Az alábbi narratívareszletek a nyelvvesztésnek ezt az állapotát szemléltetik:

- (1) **A2:** Na, vannak most már szavaim, amit kicsit meg kell gondoskodjak, mert mégis ez nem használja az ember mindennap a nyelvet, akkor elfelejtődik vaj egy szó.
- (2) **C2:** Nekem jó érzés, amikor találkozok valakivel, aki akar (*paultyánul beszélni*), de ami a leg_ és akkor mi történik? Fölkadok vagy ő fölkad, akkor megfordítjuk magyarrá. De nem úgy akadunk föl, hogy, há valami vagy nem jut az embernek könnyebb magyarul, na, arról van szó, semmi másról.

Nemcsak az elsődleges funkciókba és szinterekre történő betöréssel, hanem a nyelvi szinterek szélesedésével is egyre nagyobb teret nyer a második nyelv. A paultyán alapszintere kezdetben is a család, esetenként az iskola és vallás volt. Az állandó vándorlás, helykeresés nem tette lehetővé a nyelv teljessé válását, például nyelvi regiszterek kialakítását, a nyelv kodifikálását és az írásbeliség intézményi közvetítéssel történő elterjesztését. A változó, új és összetettebb nyelvi szinterek (munkavállalás, iskola, utazás) már nem a paultyán nyelv újabb kihívásaiként jelennek meg. Az anyanyelv használati tere GAL (2018: 202) példái alapján lehet az emelkedettségé vagy a kevésbé tiszteletreméltó eseményeké. A paultyán esetében a bizalmas, családon belüli nyelvhasználat volt a nyelv általános tere, azonban az emelkedettséggel jellemezhető nyelvi tér mint etnikai identitásjelölő gyakorlat időtállóbb lehet – noha az az aktív társas nyelvhasználatban nem kap helyet. Példa erre a karácsonyi paultyán nyelvű kántálás, illetve az új esztendői vesszőzés szokása, amelyek egy-két személyhez köthetően – erősen nyelvi revitalizációs töltettel – még jellemzőek a településen, a nyelvet már nem beszélő generációk számára átadandó nyelvi örökségként.

GÁL (2010: 57) GILES és munkatársai nyomán rámutat a nyelvközösségek vitalitásának háttérben meghúzódó tényezőkre: státus, demográfiai adatok és intézményi támogatás jelentőségére. Az első tényező, a státus magában foglalja a tágabb közösségben elfoglalt gazdasági, társadalmi, esetleg politikai státust. A paultyánok esetében a státusra vonatkozó feltételek nem teljesülnek, hasonlóképpen nem beszélhetünk intézményi képviselőletről sem, pontosabban médiajelenlétről vagy oktatási diverzitásról, illetve politikai képviselőletről. Az etnolingvisztikai vitalitás szempontjából azok a népcsoportok, közösségek erőteljesek, amelyek kevésbé azonosulnak saját csoportjukon kívül más társadalmi csoportokkal, akik viszont akadálytalanabban azonosulnak különböző, például többségi nyelvi csoportokkal, azoknak saját népcsoportjukkal való identitásuk gyengébbnek bizonyul (GILES–JOHNSON 1987: 72). Más szóval, az etnolingvisztikai kötődésnek erősebbnek kell lennie azok esetében, akik kevés más társadalmi kategóriával tudnak azonosulni. A székelykevei bolgárok könnyen kapcsolódnak be más közösségekbe, elsődleges etnikai identitásuk mellé egyéb identitásformációkkal is azonosulni tudnak. Előfordul, hogy a (magyar) házastárs csak a házasságot követően értesül arról, hogy párja paultyán, olyannyira háttérbe kerül a paultyán házastárs identitásának adott eleme más impulzusok, más társadalmi és etnikai kötődések hatására: hiszen a házastárs a házasságot megelőző évtizedben már magyar–szerb kétnyelvűként élt.

A székelykevei bolgárok magyar nyelvhasználatában megvizsgálva a kódváltásokat megállapíthatjuk, hogy magyar–paultyán kódváltás csak mondaton kívüli szinten figyelhető meg, elsősorban idézésnél, ebben az esetben „a beszélő a korábban más nyelven elhangzott párbeszédet felidézi, szavainak alátámasztására használja” (MÁRKU 2013: 142).

A váltás itt a legtudatosabb, legszándékosabb, esetleg legtervezettebb. A kódváltásnak ez a típusa feltételezi a legkevésbé a mindennapi kétnyelvűséget az adott nyelvek tekintetében, a kódváltás ezen eseteiben szerkezeti szabályok megszegése, átformálása sem jelenik meg (BARTHA 1999: 120). A magyar–szerb nyelvi interferencia esetében már színesebb a kódváltások palettája: az idézésen kívül előfordul a mondaton belüli kódváltás a lexéma szintjén. Az egyik ilyen típus, amikor metanyelvi kontextusban jelenik meg a társalgás nyelvétől eltérően kódolt lexikai elem, a beszélőnek nem jut eszébe magyarul, csak szerbül a szó (pl. *beneficiranje* 'juttatás', *sekretarica* 'titkárnő'), ezt szóvá is teszi (*a direktornak a sekretaricája, magyarul hogy mondják?*). A másik típus közösségi szintű kódváltás, vagy inkább kölcsönzés (pl. *kaderovszka* 'személyzeti osztály', *latinica* 'latin betűs írás'). Mindemellett a narratívákban szerepelnek a szituatív kódváltások emlékei, az alábbi részlet is erre utal:

- (3) **A8**: Mikor ketten vagyunk, bolgáruł beszélünk, csak egy magyar legyen, s tíz bolgár, akkor magyarul beszélünk.

5. Iskola és család – a nyelvcsajátítás helyszínei és alkalmai. Székelykeven az első iskolát 1889-ben nyitották meg magyarul, 1910-ben pedig már 12 alsós tagozattal működött (SZABADKA 1936: 18), a magyar nyelvű tagozatok mind a mai napig fennmaradtak. 1920-tól az 50-es évekig – esetenként összevont tagozatokkal – szerb nyelven is folyt az oktatás, később már csak magyarul. 1920-ban német nyelvű tagozatot is indítanak, amelyet hét évvel később megszüntetnek. Az 1939/40-es tanévben a magyar alsó tagozatokban 389, a szerbekben pedig 109 gyerek tanul, noha a tanulók nemzetiségi összetétele a kizsámú felsőssel együtt a következő: 428 magyar 71 bolgár, 34 német és 5 jugoszláv (GALAMBOS 2001: 128). Az adatok arra utalnak, hogy a szerb nyelvű tagozatokban nem szerb gyerekek ültek. Adatközlőnk mindezt így egészíti ki szülei nemzedékétől származó információval:

- (4) **C2**: A bolgárok szerb iskolába jártak a 30-as években, mert kevés volt a kolonista, és fel kellett töltsék az osztályokat.

Magyarul szocializálódott, bolgár szülők gyermeke emlékezik vissza édesapja írástudására, aki a 30-as években kezdte az iskolát:

- (5) **C1**: Itt a bolgárok szerbbe iratkoztak, nem tették a magyar tagozatokhoz, hanem szerbül fejezte be, még most is, mikor mielőtt meg nem halt, mindig ő csirilbetűkvel írt, nem tudott írni a latin betűkvel.

Mindennek háttérében a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság kisebbségekre vonatkozó oktatáspolitikája állt, amely alapján kisebbségi tagozatra csak azok a gyermekek iratkozhattak, akikről az állami szervek sajátos szempontok, mégpedig névelemzés alapján megállapították, hogy valóban az illető kisebbséghez tartoznak.³

³ Svetozar Pribičević oktatási miniszter 1921-ben adta ki azt a névelemzési rendeletet, amely a tanulók neve alapján döntötte el, ki milyen nemzetiség. Minden olyan személyt, akinek a neve hangzásban vagy tartalmában nem utalt magyar eredetre, eltiltották a magyar iskolától (DIMI 1997: 64).

Az 1942/43-as tanévben a náci Németországgal szövetségre lépett Bolgár Királyságból tanítók érkeztek az Al-Duna bolgárok lakta településeire, köztük Székelykevére és Sándoregyházára is, hogy bolgár nyelven oktassák az alsó tagozatos bolgár gyermekeket (NOMACHI 2014: 410; GALAMBOS 2001: 132). A tanítás azonban nem az ismert paultyán nyelven történt, hanem a Bulgáriában használt bolgár köznyelven, s ez nehézséget okozott a 7–10 éves gyerekek számára.

- (6) **A2:** Hát én első osztályba magyar iskolába jártam. S a másodikba, ez vót a német idő alatt, a németek hoztak Szófiából, Bulgáriából tanítónőket, tanító bácsikat, s áttettek akkor mind a bolgárok a templom_ itt ahogy van a Székelen a templom, s ott, ahol van a Varrócska, ha tudod aztat a_ no, abba ott jártunk bolgár iskolába. Ez vót negyvenháromba. Mē mégés a bolgárok Bulgáriába másképp beszélnek. Nehezebb volt, úgy mind mikő nálunk bevezették az iskolába az orosz nyelvet.

Tm: Hány évet járt bolgár nyelven?

A2: Csak egyet. Második osztályt. S harmadikat megkezdtük, s akkor mán ementek innen. No, akkor mikor felszabadultunk a német_ országról, vagy hogy mondjam, politikáról, akkor beosztottak szerb osztályakba, hogy szerbül tanútunk. Mer negyvenhatba jöttek ezek a_ mint ahogy mondják, kolonisták, Szerbiából lakosítottak Vojvodinába, nemtom, biztos ott is voltak. Úgy hogy akkor eléggé összekeveredtünk, kaptunk tanítónőket s tanító bácsikat, s szerb iskolába jártam.

A faluban a II. világháború után, a negyvenes évek végétől a magyar tagozatok mellett összevont szerb tagozat is működik egy ideig. A bolgárok továbbra is magyar nyelven tanultak. VASIĆ (2016: 141) nagyzerzsébetlaci (Belo Blato-i) kutatásából kiderül, hogy ott a háború után a 90-es évekig az alsó tagozatban csak szlovák vagy magyar nyelven tanulhattak a falubeli gyerekek, így a bolgárok is. Hasonlóan történt ez Székelykevéen is, az ott élő bolgárok és magyarok közös nyelve odatelepülésüktől fogva a magyar volt, az oktatás is ezen a nyelven folyt. Erre a közös nyelvre vonatkozik az alábbi adat is:

- (7) **A3:** A bolgárok szlávok. Inkább vérrokonyok a szerbekkel, mint a magyarokkal, a magyarokkal egyáltalán nincs nekünk kötetés, csak mindenki tud magyarul.

Az 1940-es években lehetőség nyílt a bolgárok asszimilációs irányának megváltoztatására, ha az akkorra már a magyarsághoz jelentősen asszimilálódott bolgárok szerb tagozatba kezdték volna íratni gyermekeiket. Erre azonban nem került sor, az 50-es években eldőlt, hogy az iskola egynyelvű, magyar tagozatos iskolaként működik tovább, biztosítva ezzel is, hogy Székelykeve Belgrád közelében a legdélebbi magyar szigetként maradjon meg. Az iskola nyelvének kulcsfontossága pontosan tapinthatóvá válik a székelykevei bolgárok példáján, ugyanis a nyelv mindazon rétegeinek átörökítése, amely a családban nem történik meg, az iskolában már magyar nyelven folyik. GÁL (2018:208) hívja fel a figyelmet arra, hogy amikor egy generáció nem tudja a nyelvet a maga teljességében átadni utódainak, például bizonyos regiszterek nem elérhetők a nyelvsajátítás folyamatában, ezzel a gyermekek számára bizonyos nyelvi struktúrák hiányosak lesznek, a nyelv teljes körű, alkotó módon történő használata akadályokba ütközik. Ugyanakkor felfigyelhetünk arra, hogy Székelykevéen mennyire produktív a Vajdaságban egyedülálló

székely nyelvjárási jegyekkel átszótt magyar nyelv használata, amelyet a székelykevei bolgárok is használnak. Narratíváikban gyakran fordulnak elő a *vaj* 'talán', *ne* 'ni', *bé* 'be' és számos további, székely nyelvjárási jegyet magán viselő nyelvi elem, ahogyan azt korábban PENAVIN OLGA és MATIJEVICS LAJOS is megfigyelte és lejegyezte székely nyelvjegyzékében (1980). Az adatközlő alábbi mondata is azt támasztja alá, hogy bolgár nyelvű iskola hiányában az anyanyelv legtöbbször nem alkalmas új dolgok, tudományterületek, szakmák terminusainak vagy szakregiszterének használatára:

(8) **Tm**: Van, aminek nem is ismerte sosem a palyán megfelelőjét?

C2: Hát, a szakkifejezéseket sose nem tudtam megtanulni, mē iskolába olyasmi nem is létezett itt a környékbe sehoh.

Az anyanyelv elsajátítása a székelykevei bolgárok esetében is a családban történik, a paultyán bolgárok idetelepedésüktől fogva zárt közösségekben éltek, amelynek fenntartását az endogamikus házassági szokások segítették. Ezt követően a földművelés elhagyásával, a városi munkavállalás lehetőségével párhuzamosan a családban még használt bolgár nyelv kiszorult a fiatalabb generáció nyelvhasználatából. Ez a jelenség a második világháború végéig csak a városokba települt bolgároknál volt megfigyelhető, később azonban már egyre inkább az exogámia jellemezte ezt a közösséget is. Korábban különböző, bolgárok lakta településekről kerestek házastársat a házasulandó ifjak: Sándoregyházáról (Ivanovo), Nagyzerzsébetlakról, Módosról (Jaša Tomić), Kanakról (Konak), Törzsudvarnokról (Banatski Dvor) hoztak feleséget Székelykevére.

(9) **Tm**: Voltak még olyan bolgárok, akik nem tudtak magyarul?

B1: Az én öreganyám, kinevették, és sose tanult meg, mindent értett meg, de sose beszélt, olyan keményfejű öregasszony volt, az 1880-as években született.

Az 1950-es évekig a családban paultyán nyelven kommunikáltak a családtagok, a gyerekek első nyelve ez volt. Kezdetben az utcai játékok, baráti társaságok befolyásolták nyelvhasználatukat és nyelvválasztásukat, azután pedig a magyar nyelvű oktatás végleg eldöntötte a nyelvi dominancia kérdését. Az alábbi elbeszélések jól felszínre hozzák azt az éles határvonalat, ami a 1960-as, 1970-es években jellemezte a magyar és a paultyán nyelv színtereinek elkülönülését:

(10) **C2**: És azt akarom mondani, hogy az utcán magyarul, benn a házban bolgáruul beszélgettünk, de az utcán magyarul.

(11) **C3**: Az iskolába magyarul tanultunk, amikor bementem a kiskapun, mintha elvágták volna, Hvaljen Isus [Dicsértessék a Jézus Krisztus].

A (11) részlet esetében az adatközlő narratívájában a magyarról bolgárra váltással, a bolgár nyelvű köszönésformával jelzi a korabeli nyelvhasználatra jellemző erős váltást. A magyar nyelvhasználat általános voltát mutatja az is, hogy az olyan családokban, ahol az apa székelykevei bolgár volt, az anya azonban távolabbi faluból való bolgár, aki nem tudott magyarul, a gyerekek még ebben az esetben is igen gyorsan elmagyarosodtak:

(12) **Tm**: Hogyhogy már kiskorában megtanult magyarul?

A3: Azé mer sok magyar gyerek vót, az utcán, ha kimentek a gyerekek, nem úgy mint most, üres az utca, teli vót az utca gyermekekkel, a magyaroknak több gyerek vót, s az utcán csak.

Az alábbi adatközlő nem a faluban nőtt fel, feleségül jött ide, visszaemlékezésében megragadja azt a mozzanatot, amikor gyerekként érintkezésbe került a magyar nyelvvel, még szülőfalujában:

(13) **A1**: Há jó, ott is voltak Ivánován magyarok. Egy magyar asszony vót, küldött a bótba: vegyél gyufát s élesztőt. Gyufa s élesztő vót, máskor mást mondott, s akkor úgy megtanul az ember, há, aki akar, mindent megtanul.

Egy másik adatközlőnek is hasonló tapasztalatai vannak a magyar nyelvvel való első találkozásokról:

(14) **B3**: Nem tudtam magyarul, s akkor kellett bolgáruul kérni, és az a valaki, az a boltos-ember nem tudott bolgáruul. Na, olyan_ nem tudtunk mi, ott születtem én a tanyán, s a szülők bolgárok voltak.

Mindkét fenti részlet kiemeli a nyelvtanulás alkalmát, módját, amely ebben az esetben a boltban vásárolható dolgok megnevezésén alapult. Ez a nyelvtanulási alkalom a magyar nyelvi szocializáció kezdeti lépése volt mindkét esetben. A narratívákból kiérződik a gyermek számára feladatként, talán kellemetlen kihívásként megélt kényszerű kódváltás.

Ahogy a nyelvi szinterek között éles vonal figyelhető meg, úgy az idő múlásával, bizonyos történésekhez köthetően változnak a családi kommunikációs gyakorlatok is, a szigorúbb szabályrendszer elemei egyenként lazulnak meg:

(15) **C3**: Míg bábó [nagyanya] velünk volt, csak bolgáruul volt szabad beszélni, otthon mindig bolgáruul beszéltünk, amikor ő elköltözött, mán magyarul beszéltünk otthon, a szülők ők magik közt bolgáruul. Szerbül sosem.

(16) **C1**: Otthon anyám meg apám bolgáruul beszélgettek, magik közt, de mink gyerekekkel – van még egy fiútestvérem, idősebb – magyarul beszéltek hozzánk.

A fenti szöveg rámutat a nyelvhasználati szokások megszégésének tilalmára, ugyanakkor ezzel egy időben nyomon követhető a szülők részéről a nyelvi identitás megtartására való törekvés gyengülése is, amit minden bizonnyal a családon kívüli nyelvi szinterek erőteljesebbé válása váltott ki. A fenti részletek esetében a szülők nemzedéke – az 1930 körül születettek – az utolsó nemzedék, amely a paulyánt teljes kommunikációs eszközként használta élete során. A nyelvcseré folyamatának fontos állomása, amikor a következő nemzedékhez tartozó szülők már nem adják át a nyelvet a gyerekeknek. Mindennek hátterében az iskolai előmenetelhez, és később a munkavállaláshoz szükséges nyelv(ek) előterbe kerülése állt.

Az alábbi narratíva több ponton is tartalmaz metanyelvi reflexiókat, rávilágít a kétnyelvű közösségben történő nyelvelsajátításra, valamint az öt-hat évtizeddel korábbi kódváltás gyermeknyelvi példájára. Emellett a nyelvelsajátítással kapcsolatos ideológiák is megjelennek a szövegben:

- (17) **A1:** Hát azt sose felejem el, a fiam kicsike volt, hát olyan nem tudom, 3–4 éves körül vót, a házba itt vót egy fa, s ki akarták ásni azt a fát, s apósomnak – bolgár vót – vót egy bicskája, kisbicska, beléesett ott abba a gödörbe, s a fiam aszondta nekem bolgárul: ibat majća, zašto si farla bicskát gödörbe, baszd meg anyád – bolgárul mondta –, mé dobtad belé dedónak [nagyapa] a bicskáját. A gödörbe, az es magyar. De annyira felvette azt a nász, apósom volt, azt a nyelvet, hogy megszidjon éngem, hogy ő adta neki a bicskát, s én mé dobtam ē. Hát nem dobtam ē, az valahogy beléesett, lehet elvesztette, de megadta nekem, de gyerek vót. Még beszélni se tudott, se bolgárul, se magyarul, de esszerakni tudott. Hogy hogy szedte esze apósomtól azt a szidást, nem tudom. A gyerek az hamar felveszi.

A fenti részletben a kétnyelvű gyermek nyelvelsajátításának mechanizmusára vonatkozó példa mellett az adatközlő metanyelvi reflexiói is kiemelkednek, emellett rátapint a kétnyelvű környezetben élő gyermek nyelvelsajátítására is: „Még beszélni se tudott, se bolgárul, se magyarul, de esszerakni tudott.” A kétnyelvűség gyermekkorban történő elsajátításának vagy kialakulásának ideológiája is megjelenik a narrációban, miszerint kis korban könnyebben sajátítjuk el a nyelveket: „A gyerek az hamar felveszi.”

A házastárssal történő kommunikáció, és ezen belül a káromkodás nyelve gyakran a paultyán, az adatközlők közül öten így nyilatkoztak, ahol a házastárs is paultyán anyanyelvű. BORBÉLY ANNA (2014: 192–194) a kétegyházi román–magyar kétnyelvűek között végzett kutatása is rámutat arra, hogy a házastársak közti kommunikáció az anyanyelvi nyelvhasználati szinterek egyik legerőteljesebb kommunikációs bázisa, emellett a káromkodás nyelve is jelentős mértékben az anyanyelv.

- (18) **Tm:** Maguk az urával egymás között gyakran beszélnek bolgárul?

A1: Fiatal koromban igen, de most magyarul. Nem akarom, hogy hallják, mikor összebaszom, bolgárul. Ne hallják a szomszédok, mer nyilván nyáron az ablak is, es megmondom, akarod, mondjam bolgárul, es mondja. Hát nem nagyba veszekedünk, megmondjuk egymásnak, há.

A narratívában a bolgár nyelv titkos nyelvként is működik, a nyelvismeret által szerzett előnyt, adottságot kizárás eredményező kódváltással használják fel beszélői. A következő részletben a szülők kizáró kódváltása a gyerekek jelenlétében történik:

- (19) **Tm:** Magukhoz szóltak bolgárul?

C1: Mondom, hozzánk nem. Mikor ők ketten leültek valamit megbeszélni, anyám s apám, most, hogy mink azt ne értsük meg, nem tudom, hogy mi ne értsük aztat, magik közt, hogy mit kell beszéljenek.

A kódváltás a családban abban az esetben is előfordult, amikor az új családtagok más nyelvűek:

- (20) **A2:** A szülők átlagba bolgár nyelvet használták. Na, mikor már belekeveredett a szerbekből vagy a magyarokból, akkor már muszáj volt egy miatt es az egészen beszél-gessük a magyar beszédet vagy a szerbet. Legöregebb húgom, mikor férjhez ment, ő szerbhez ment. Na, az es, mikor esszegyültünk ünnepségre, egy miatt mán kellett forszíroztuk.

A fenti narratívában a családban megjelenő szituatív kódváltás példáját említi az adatközlő, aki az exogám házasságokra utal, amelynek hatására a család által használt „mi” kódot felváltja az „ők” kód (GUMPERZ 1982: 73; vö: KONTRA 1999: 86), lassan pedig a család nagy része már magyarul vagy szerbül beszél otthon is, tehát a „mi” – „ők” szembenállás a bolgár – szerb/magyar helyett mára már magyar – szerb szembenállással fejezhető ki.

A bolgár nyelv elsajátításának folyamatára, illetve problémáira vonatkozik az alábbi két részlet, melyekben kifejezésre jut az adatközlő reflektálása saját gyerekeinek bolgár nyelvhez fűződő attitűdjére. A gyerekek számára a bolgár az egyik szülő anyanyelve, amelyet a szülő már csak ritka alkalmakkor használ addigra, amikorra gyerekei is megszületnek a 60-as években.

- (21) **A2:** S akkor, mikor bevégezte a nyolc osztályt, de átlagba otthon csak magyarul beszél-tünk, vaj egyszer kérdeztek, há ezt hogy kell mondani bolgáruul, de nem akartak, hogy törekedjenek bolgár nyelvet, de má nem akartak, akkor mit lehet csinálni? Vaj egy szót még értenek, amikor így valakivel elbeszélgetek bolgáruul.

A következő részlet ugyanannak az adatközlőnek a közlése, már unokáinak bolgár nyelvvel való megismertetéséről, az 1990-es évek végéről. Ekkorra már magyarról szerbre fordult a család legfiatalabbjainak nyelvi dominanciája.

- (22) **A2:** Volt ilyen, s kacagták, akkor az nekik furcsa volt, hogy én mondtam nekik, ki-vált az unokáknak, mikor lenn voltak ott nálunk a tanyán, s én örökké valami olyan izét kitaláltam részikre, hogy kutatás az erdőben, hogy mivel találkozunk, s akkor ők mindjárt azt mondták: A šta je ovo, pa šta je to? [Ez micsoda, hát ez?] Pa šta je to na bugarskom? [Hát mi ez bolgáruul?] Kako se kaže? [Hogy mondják?] S akkor én mondtam nekik. O, to je teško da zapamtim. [Ó, hát ezt nehéz megjegyez-nem.]

A fenti részlet rávilágít arra, hogy az unokák életében is jelen van a bolgárság fogalma, annak nyelvi vonatkozása családjukhoz, elsősorban nagyjukhoz csatolható jegyként.

(Folytatjuk.)